

Αποτυπώσεις σε στιγμές κινδύνου

ΤΟΠΙΚΑ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ / ΑΘΗΝΑ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ / ΚΩΣΤΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ / ΘΑΝΑΣΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ
/ ΝΙΚΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ / ΒΑΛΙΑ ΑΡΑΝΙΤΟΥ / ΑΡΓΥΡΗΣ ΑΡΧΑΚΗΣ / ΝΤΙΝΑ ΒΑΪΟΥ / ΦΩΤΕΙΝΗ ΒΑΚΗ /
ΑΡΓΥΡΩ ΒΑΤΑΚΗ / ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΒΛΑΝΤΩΝΗ / ΕΦΗ ΓΑΖΗ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ / ΔΙΟΝΥΣΗΣ
ΓΟΥΤΣΟΣ / ΙΛΕΙΑΝΑ ΔΗΜΑΔΗ / ΟΡΕΣΤΗΣ ΔΙΔΥΜΙΩΤΗΣ / ΚΥΡΚΟΣ ΔΟΞΙΑΔΗΣ / ΚΩΣΤΑΣ ΔΟΥΖΙΝΑΣ /
ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΡΟΣΟΣ / ΕΛΛΗ ΔΡΟΥΛΙΑ / ΝΙΚΟΣ ΕΡΗΝΑΚΗΣ / ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΗΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ / ΒΑΣΙΛΗΣ
ΘΑΝΟΠΟΥΛΟΣ / ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΙΝΤΖΙΔΗΣ / ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΒΟΥΛΑΚΟΣ / ΜΑΚΗΣ ΚΑΒΟΥΡΙΑΡΗΣ /
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΚΟΛΥΡΗΣ / ΡΑΝΙΑ ΚΑΛΑΝΤΖΗ / ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΛΤΣΑΣ / ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΟΠΟΥΛΟΣ
/ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΡΥΔΑΣ / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΤΣΙΡΗ / ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΟΥΠΚΙΟΛΗΣ / ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ
ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ / ΑΛΙΚΗ ΚΟΥΣΦΟΛΟΓΟΥ / ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΒΕΛΑΣ / ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΟΥΓΙΟΥΜΟΥΤΖΑΚΗ
/ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΥΖΕΛΗΣ / ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΤΣΙΑΡΑΣ / ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ / ΘΕΩΝΗ
ΚΟΥΦΟΝΙΚΟΛΑΚΟΥ / ΠΑΤΡΙΤΣΙΑ ΚΥΠΡΙΑΝΙΔΟΥ / ΛΕΑΝΔΡΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ / ΒΑΣΙΑΝΝΑ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ / ΚΩΣΤΑΣ ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΣ / ΠΕΤΡΟΣ ΛΙΝΑΡΔΟΣ ΡΥΛΜΟΝ / ΝΑΣΙΑ ΛΙΝΑΡΔΟΥ-
ΜΠΛΑΝΣΕ / ΘΩΜΑΣ ΜΑΛΟΥΤΑΣ / ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΑΡΑΤΟΣ / ΚΙΜΩΝ ΜΑΡΚΑΤΟΣ / ΜΑΡΙΝΑ ΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
/ ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ / ΦΙΟΡΗ-ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ / ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ /
ΑΘΗΝΑ ΜΙΧΑΛΑΚΕΑ / ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΙΧΟΣ / ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΜΠΑΛΤΑΣ / ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΠΑΡΤΣΙΔΗΣ / ΣΟΦΙΑ
ΜΠΕΜΠΕΖΑ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ / ΜΙΧΑΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗΣ / ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ / ΜΑΡΩ
ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΜΑΛΟΥΤΑ / ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ / ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
/ ΠΕΤΡΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ / ΑΝΝΑ-ΜΑΡΙΑ ΠΙΣΚΟΠΑΝΗ / ΜΕΛΙΑ ΠΟΥΡΗ / ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΡΩΙΜΟΣ /
ΣΠΥΡΟΣ ΡΑΓΚΟΣ / ΕΛΕΝΗ ΡΕΘΥΜΙΩΤΑΚΗ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΓΚΡΙΩΤΗΣ / ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΙΜΟΣ / ΝΤ. ΒΑΝΣ ΣΜΙΘ
/ ΛΟΪΖΟΣ ΣΟΦΟΣ / ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΠΟΥΡΔΑΛΑΚΗΣ / ΠΕΤΡΟΣ-ΙΩΣΗΦ ΣΤΑΝΓΚΑΝΕΛΛΗΣ / ΑΡΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ
/ ΠΑΤΤΥ ΣΧΟΙΝΑ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΩΤΗΡΕΛΗΣ / ΓΙΟΑΧΙΜ ΤΑΪΣΕΝ / ΝΙΚΟΣ ΤΖΑΝΑΚΗΣ / ΔΙΟΝΥΣΗΣ
ΤΖΑΡΕΛΛΑΣ / ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΑΚΙΣΤΡΑΚΗ / ΝΙΚΟΛΑΣ ΤΣΑΦΤΑΡΙΔΗΣ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΣΙΜΟΥΡΗΣ / ΓΙΑΝΝΗΣ
ΤΣΙΡΜΠΑΣ / ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΙΤΣΕΛΙΚΗΣ / ΤΕΛΗΣ ΤΥΜΠΑΣ / ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ / ΓΙΑΝΝΗΣ
ΦΛΥΤΖΑΝΗΣ / ΜΑΓΔΑ ΦΥΤΙΛΗ / ΝΙΚΟΣ ΦΩΚΑΣ / ΠΑΥΛΟΣ ΧΑΡΑΜΗΣ / ΕΛΕΝΑ ΨΥΛΛΑΚΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΠΟΛΑ ΚΑΠΟΛΑ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΥΖΕΛΗΣ, ΟΡΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

νήσος

Εταιρεία Μελέτης των Επιστημών του Ανθρώπου

Σαρρή 14, 105 53 Αθήνα, τηλ./fax 210 3250058, e-mail: emea.topika@gmail.com

Έκδοση της

Εταιρείας Μελέτης των Επιστημών του Ανθρώπου

Γραμματεία

Ανδρέας Ιωαννίδης, Δημήτρης Καρύδας, Μαριάννα Κονδύλη, Γεράσιμος Κουζέλης,
Δήμητρα Μακρυνιώτη, Παντελής Μπασάκος, Παναγιώτης Πούλος, [†]Ιωσήφ Σολομών,
Νικόλας Τσαφταρίδης

Επιστημονική επιτροπή

Αθηνά Αθανασίου, Λίνα Βεντούρα, Κώστας Βρατσάλης, Κύρκος Δοξιάδης, Ανδρέας Ιωαννίδης, Δημή-
τρης Καρύδας, Σταύρος Κατσανέβας, Δήμητρα Κατή, Διονύσης Καψάλης,
Μαριάννα Κονδύλη, Γεράσιμος Κουζέλης, Δημήτρης Κυρτάτας, Ορέστης Κωνσταντάς,
Δήμητρα Μακρυνιώτη, Γιάννης Μίχος, Παντελής Μπασάκος, Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου,
Παναγιώτης Πούλος, Μαρία Πουρνάρη, Γιώργος Σαγκριώτης, Γιάννης Σταυρακάκης,
Σταύρος Σταυρίδης, Νίκος Τζανάκης-Παπαδάκης, Νικόλας Τσαφταρίδης, Βασίλης Τσελφές,
[†]Κοσμάς Ψυχοπαίδης

© 2020 EMEA – αστική μη κερδοσκοπική

Π. Καπόλα - εκδόσεις νήσος, Σαρρή 14, 105 53 Αθήνα

Εξώφυλλο: Αλεξάνδρα Δρόσου, Πόπη Αλεξίου

ISBN: 978-960-589-113-8

ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ ΣΕ ΣΤΙΓΜΕΣ ΚΙΝΔΥΝΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΠΟΛΑ ΚΑΠΟΛΑ
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΥΖΕΛΗΣ
ΟΡΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΣ

ΕΜΕΑ

ΑΘΗΝΑ 2020

Τα *τοπικά*

είναι μια σειρά συλλογικών τόμων αφιερωμένων σε θέματα που συνδέονται με τη γνώση, ιδιαίτερα στις επιστήμες του ανθρώπου. Στόχος τους είναι να συμβάλουν στη διαμόρφωση ενός πλαισίου για την αντιπαράθεση απόψεων και την ανανέωση θεωρητικών και ερευνητικών ερωτημάτων, τα οποία απασχολούν ένα ευρύ φάσμα Ελλήνων και ξένων επιστημόνων.

Κάθε θέμα, στο οποίο αφιερώνεται ένας τόμος, αποτελεί αντικείμενο συζήτησης ενός εργαστηρίου, που προηγείται της έκδοσης του τόμου. Τον σχεδιασμό των εργαστηρίων και την επιμέλεια των τόμων αναλαμβάνει κάθε φορά διαφορετική ομάδα μελετητών. Οι επιμελητές συντάσσουν ένα εισαγωγικό κείμενο που θέτει τους άξονες του προβληματισμού για το εκάστοτε θέμα και καλεί τους ενδιαφερόμενους μελετητές σε συνεργασία.

Τα κείμενα που προτείνονται για τον τόμο υποβάλλονται σε κρίση από επιστήμονες ειδικούς στο ανάλογο αντικείμενο και δεν συμπίπτουν με τις εισηγήσεις του εργαστηρίου, καθώς οι τόμοι των τοπικών έχουν ως κύριους στόχους τους την επί το δυνατόν πληρέστερη κάλυψη ενός θέματος, τον εμπλουτισμό της ελληνικής βιβλιογραφίας και την ενίσχυση της ακαδημαϊκής συζήτησης. Η υποστήριξη της πανεπιστημιακής έρευνας αποτελεί σταθερό μέλημα της γραμματείας των *τοπικών*.

Το δέκατο ένατο εργαστήριο των *τοπικών* δεν έγινε, εξαιτίας της κατάστασης απομόνωσης και εγκλεισμού που επικράτησε λόγω κορωνοϊού. Στην πράξη αντικαταστάθηκε με πολλές τηλε-συζητήσεις, κοινές αναζητήσεις και αναγνώσεις τον Μάρτιο και τον Απρίλιο του 2020.

Η μετά κορωνοϊού - Δημοκρατία ή θα είναι σοσιαλιστική ή δεν θα υπάρχει

Η «πανδημία» covid-19 αναδεικνύεται ως επιταχυντής της σοβούσας πολυδιάστατης και πολυεπίπεδης κρίσης. Μια κρίση οικονομική, κοινωνική, προσφυγική, γεωπολιτική, περιβαλλοντολογική. Με απλά λόγια μια κρίση ολιστικά καπιταλιστική. Είναι προφανές ότι δεν μπορεί κανείς καν να προσεγγίσει την πανδημία, χωρίς αναφορά στις άμεσες κρατικές πολιτικές, που προσπαθούν να την αντιμετωπίσουν, χωρίς τις πολιτικές για την διατήρηση του εμπορίου και της οικονομικής «κανονικότητας» και χωρίς την απελπιστική απουσία ενός σχεδίου πρόληψης. Επί πλέον η «πανδημία» είναι ακατανόητη χωρίς την επισημάνση περιφερειακών υγειονομικών ανισοτήτων, χωρίς τον εγκληματικό περιορισμό της βιοποικιλότητας, την οποία επιβάλλει σχεδόν επίμονα η πάντα ευρηματική κεφαλαιακή συσσώρευση, η οποία σε συνδυασμό με την υπονόμηση της ισορροπίας οικοσυστημάτων και τις επιλογές χωροταξικών, αστικών και οικιστικών φαίνεται να ευνοούν την εξάπλωση επιδημιών. Κατά συνέπεια οι πολιτικές αντιμετώπισης της «πανδημίας» γίνονται αποδεκτές και νομιμοποιούνται στο πλαίσιο της αγωνίας και του τρόμου για την αναμενόμενη και απρόβλεπτη έκταση της οικονομικής ύφεσης και των αυξανόμενων μεταναστευτικών ροών. Ωστόσο, απουσιάζει ουσιαστικά η συλλογική παρέμβαση της κοινωνίας, η οποία και θα διασφάλιζε σε ένα βαθμό τη δημοκρατική νομιμοποίηση.

Σε αυτό το ζοφερό κλίμα έρχονται στο προσκήνιο μια σειρά από τάσεις και αποκαλύψεις που αξίζει να επισημανθούν. Αν μάλιστα θέλει κανείς να προβλέψει ή/και να επηρεάσει τις μετά την κρίση εξελίξεις θα πρέπει να τις λάβει σοβαρά υπόψη του.

Α. Η εν πολλοίς αλόγιστη αισιοδοξία για τη θετική δυναμική της παγκοσμιοποίησης αμφισβητείται. Οι διαδικασίες της καπιταλιστικής ολοκλήρωσης σε παγκόσμια κλίμακα μοιάζει να υποχωρούν. Τα διεθνή ταξίδια μειώνονται δραματικά, οι φραγμοί των εθνικών συνόρων γίνονται πιο αυστηροί, η κίνηση των εμπορευμάτων περιορίζεται και ο προστατευτισμός ξα-

Ο Μιχάλης Σπουρδαλάκης είναι Καθηγητής Πολιτικής Κοινωνιολογίας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης και Κοσμήτορας της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ναγίνεται μόδα. Εκατομμύρια εργαζομένων ήδη μετατρέπονται σε απελπισμένους άνεργους [πρόσφατη έκθεση του McKinsey, υπολογίζει ότι 59 εκ. θέσεις εργασίας βρίσκονται σε κίνδυνο (*Guardian*, 20/4/2020)]. Εκατομμύρια επιχειρήσεων φαίνεται να χάνουν τους εργαζομένους τους, τους προμηθευτές τους, τους πελάτες τους και φυσικά τις πιστώσεις τους. Πρόκειται ίσως για την βαθύτερη κρίση στην ιστορία του καπιταλισμού. Είμαστε αντιμέτωποι με ένα πρωτόγνωρο οικονομικό σοκ, όπου όσες κυβερνήσεις αναμένουν μονοψήφιο ποσοστό μείωσης του ΑΕΠ θα θεωρούνται επιτυχημένες. Με τα λόγια του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου* και ίσως μικρή δόση υπερβολής: «Καθετί το κλειστό και στάσιμο εξατμίζεται, καθετί το ιερό βεβηλώνεται και στο τέλος οι άνθρωποι αναγκάζονται ν' αντικρίσουν με νηφάλιο μάτι τη θέση τους στη ζωή και τις αμοιβαίες σχέσεις τους».

Β. Η «πανδημία» με δραματικό τρόπο αποκάλυψε σημαντικές αδυναμίες της κοινωνικής οργάνωσης, που ηγεμονικά, εδώ και τέσσερεις δεκαετίες έχει επιβάλει ο νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός: Τις επισφαλείς κοινωνικές και κυρίως εργασιακές σχέσεις, την αδυναμία της διαπραγματευτικής ικανότητας των εργαζομένων, την δραματική εξάντληση των ικανοτήτων του κράτους να ανταποκρίνεται έστω και στοιχειωδώς στον συντονισμό των κοινωνικών αναγκών αφού αυτές έχουν ανατεθεί στην υπέρτερη αποτελεσματικότητα της αγοράς.

Γ. Η δεδομένη και αποκλειστικά οικονομική «ορθολογικότητα», που επέβαλε ο νεοφιλελευθερισμός αντιμετωπίζεται πλέον με σκεπτικισμό. Η κρίση αποκάλυψε τον σαθρό χαρακτήρα της καπιταλιστικής ορθολογικότητας, ο οποίος και καθορίζει εν πολλοίς το πρότυπο της κοινωνικής μας οργάνωσης. Πρόκειται για μια λογική που, στο πλαίσιο του εξωστρεφούς προσανατολισμού της παγκοσμιοποίησης διασφαλίζει μεν υψηλά ποσοστά κερδοφορίας του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου και επιλεκτικών παραγωγικών τομέων, αλλά αποτυγχάνει να διασφαλίσει στοιχειώδη αναλώσιμα ιατρικά υλικά και να χρηματοδοτήσει την απαραίτητη για την υγεία έρευνα. Μια λογική που έφερε την αναγκαιότητα της προστασίας της δημόσιας υγείας σε ανταγωνιστική σχέση με την «οικονομία». Μια αναγκαιότητα που είτε υποβαθμίστηκε είτε αντιμετωπίστηκε στο πλαίσιο πολιτικών υπέρ των παρασιτικών και κρατικοδίαιτων ΣΔΙΤ είτε με την αξιοποίηση εποπτικών φορέων, τύπου ανεξάρτητων αρχών. Πολιτικών και πρακτικών πρωτοβουλιών, οι οποίες και αποτελούν την επιτομή νεοφιλελεύθερης νομικο-διοικητικής διευθέτησης.

Δ. Η ρηχή και ουσιαστικά πρόσκαιρη αντιμετώπιση της Παγκόσμιας Χρηματοπιστωτικής Κρίσης (ΠΧΚ) του 2007-08, η οποία συνέβαλε στη συρρίκνωση της παγκόσμιας οικονομίας, πριν ακόμα από την υγειονομική κρίση. Και τούτο διότι η κρατική παρέμβαση κατά την ΠΧΚ εστίασε στην αντιμετώπιση του δημοσίου χρέους και στήριξε τις τράπεζες και την ρευστότητά τους, οι οποίες ήταν εντελώς ακατάλληλες να οργανώσουν την παραγωγική οικονομική ανάταξη και ανασυγκρότηση. Επρόκειτο για μια στρατηγική που προέκρινε φοροαπαλλαγές των υψηλών εισοδημάτων, την εφαρμογή μιας γκάμας πολιτικών λιτότητας, που πλέον τέθηκαν στην κρίση του διεθνούς ανταγωνισμού, την υπονόμευση των εργασιακών δικαιωμάτων και την αυστηρή δημοσιονομική πειθαρχία. Την ίδια στιγμή η αντιμετώπιση της ΠΧΚ φαίνεται να αγνόησε το μείζον πρόβλημα του ιδιωτικού χρέους, που αποτελεί ένα μόνιμο πλέον ασφυκτικό βάρος για τους εργαζόμενους και τις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις.

Ε. Η «πανδημία» και κυρίως οι άμεσες, επείγουσες ανάγκες αντιμετώπισής της απέδειξαν με τον πλέον δραματικό τρόπο την ανικανότητα των υπερεθνικών οργανισμών να ανταποκριθούν στις νέες συνθήκες (ΕΕ, ΔΝΤ, ΠΟΕ, κ.ά.). Συμπεριφορές που φαίνεται να κινούνται ανάμεσα στην αδιαφορία και σε ελλιπείς αντιδράσεις, όπου η απουσία κάθε έννοιας αλληλεγγύης δυστυχώς δεν εκπλήσσει. Πέρα από το γεγονός ότι οι οργανισμοί αυτοί, δεν παρουσιάζουν απλώς ένα δημοκρατικό έλλειμα, όπως συνήθως λέγεται, αλλά είναι δομικά αντιδημοκρατικοί αφού η διστακτικότητα και η αναποτελεσματικότητα τους συνδέεται με τον πυρήνα της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Επιπλέον η οικονομική τους εξάρτηση από την χρηματοδότηση των εθνικών κυβερνήσεων, τους οδηγεί στην εξυπηρέτηση συμφερόντων απόμακρα με εκείνα της αναμενόμενης κοινωνικής ευθύνης και συνοχής.

ΣΤ. Η κρίση επίσης έδειξε το πως ο νεοφιλελευθερισμός έχει απαξιώσει ή τουλάχιστον δείχνει πρακτικά περιορισμένο σεβασμό στην ανθρώπινη ζωή καθώς τα μέτρα μέχρι σήμερα φαίνεται να είναι μεροληπτικά ανεπαρκή. Πέρα από τις δεδομένες ταξικές διαφοροποιήσεις, η πρακτική της «ανοσίας της αγέλης», που ακολουθήθηκε σε κάποιες περιπτώσεις, οι ηλικιακές διακρίσεις και αποκλεισμοί όταν η «καμπύλη» το επιβάλλει (sic) και τέλος η εμφάνιση αντιφατικών μηνυμάτων, για την εξυπηρέτηση σημαντικών ιδεολογικών δεσμεύσεων και συγκυριακών απαιτήσεων συσσώρευσης. Η ρητορική των κυβερνήσεων και οι προετοιμασίες «χαλάρωσης» μέτρων, όπως τουλάχιστον παρουσιάζονται από τα ΜΜΕ φαίνεται να προδίδει προτεραιότητες προς αυτή την κατεύθυνση.

Ζ. Η κρίση επίσης έδειξε και δείχνει το πως η νεοφιλελεύθερη υπονόμευση κάθε έννοιας συλλογικότητας και αλληλεγγύης συμβάλλει στην εξάπλωση της πανδημίας. Ο ρόλος των κοινωνικών φορέων εκπροσώπησης απουσιάζει από κάθε κυβερνητικό μέτρο και ρύθμιση. Ο τεχνοκρατικός ορισμός των διλημάτων της κρίσης στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά πλέον στην βιολογία και την ιατρική, λειτουργεί νομιμοποιητικά και οδηγεί σε σειρά αυταρχικών πρακτικών πειθάρχησης στα απαραίτητα (:) μέτρα, για την αντιμετώπιση της κρίσης. Πρόκειται για μέτρα που στην καλύτερη περίπτωση κινούνται στο όριο του φιλελεύθερου συνταγματικού κράτους δικαίου. Βέβαια θα πρέπει να πούμε ότι όμοιες αντιδημοκρατικές τάσεις εμφανίστηκαν και κατά την διάρκεια της κρίσης 2007-8, μόνο που η τότε νομιμοποίηση αυταρχικών επιλογών είχε τις δημοσιονομικές αναγκαιότητες (:) ως νομιμοποιητική βάση. Ωστόσο, οι σημερινές αντιδημοκρατικές τάσεις και η κανονικοποίηση αυταρχικών και όχι σπάνια ανορθολογικών πολιτικών επιλογών, παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Χαρακτηριστικά τα οποία αμφισβητούν εν τοις πράγμασι σοβαρά πλέον την συμβατότητα του ύστερου (:) νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού και δημοκρατίας. Οι εξελίξεις, που εμφανίζονται εμφαντικά τους τελευταίους μήνες, σε πολλές περιπτώσεις πάνε πολύ πέρα από τα φαινόμενα συνταγματικής απορρύθμισης που είδαμε κατά την (έστω και προσωρινή) διευθέτηση της ΠΧΚ.

Είναι φανερό ότι πολλές κυβερνήσεις δεν επιχειρούν μόνο μια διευθέτηση της κρίσης ώστε να αποκατασταθεί η διαταραγμένη κανονικότητα που αφήνουμε πίσω μας, αλλά βλέπουν την «κρίση ως ευκαιρία», την οποία φυσικά δεν θέλουν «να πάει χαμένη». Έτσι, φαίνεται να υπονομεύουν έμπρακτα δημοκρατικά δικαιώματα και ελευθερίες. Οι δημοκρατίες με την βοήθεια του κορωνοϊού φαίνεται να μετατρέπονται σε «δημοκρατορίες». Τα παραδείγματα

του Όρμπαν στην Ουγγαρία, της Πολωνίας που εν μέσω κρίσης απαγορεύει τις εκτρώσεις ή εκείνο των αποφάσεων Α. Λουκασένκο στην Λευκορωσία, που συνήθως μνημονεύονται δεν αποτελούν παραφωνία αλλά χαρακτηριστικά μιας σαφώς αντιδημοκρατικής τάσης σε παγκόσμια κλίμακα. Δεν νομίζω ότι χρειάζεται να αναφέρει κανείς τις, με πρόσχημα την αντιμετώπιση του ιού, αυταρχικές πρακτικές από δημοκρατικά εκλεγμένες και μη κυβερνήσεις στην άπω Ανατολή (Φιλιππίνες, Ταϊλάνδη, Ν. Κορέα κ.ά.) ή άλλων περιπτώσεων (Ισραήλ, Ινδία) που εν μέσω κρίσης διευθετούν σημαντικά πολιτικά και οικονομικά προβλήματα με αυθαίρετο τρόπο. Αλλά και κυβερνήσεις στη Λατινική Αμερική που με την ευκαιρία, αδειάζουν τις φυλακές τους από χουντικούς και εμπόρους ναρκωτικών (Χιλή, Βολιβία), ενώ φυσικά περιτεύει η αναφορά στις κυβερνητικές πρακτικές, για την αντιμετώπιση της κρίσης ισχυρών χωρών (ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα, κ.ά.). Η δημοκρατία λοιπόν εν κινδύνω.

Όλες οι παραπάνω παρατηρήσεις και αποκαλύψεις, που μας προσφέρει ο κορωνοϊός και η μέχρι τώρα αντιμετώπισή του φέρνουν στο προσκήνιο το ζήτημα της δημοκρατίας. Οι παραλήψεις και οι πρακτικές, που χαρακτηρίζουν της επιλογές της συγκυρίας αλλά και τις σχετικές έξεις των τελευταίων δεκαετιών, μεγεθύνουν την αβεβαιότητα και τη ζοφερή προοπτική για την «επόμενη μέρα». Είναι γεγονός ότι οι κίνδυνοι που προκύπτουν από την κυρίαρχη λογική της κοινωνικής οργάνωσης σε παγκόσμια κλίμακα θα είχαν περιοριστεί αν η κοινωνιοκεντρική ματιά της δημοκρατικής συμμετοχής ήταν παρούσα. Ωστόσο, η κρίση δείχνει ότι είναι πολύ αργά πλέον για να επιστρέψουμε στην κανονικότητα, που διέλυσε η «πανδημία». Και τούτο γιατί η κανονικότητα αυτή ήταν και παραμένει το πρόβλημα. Άρα το ζητούμενο είναι η λειτουργική σύνδεση των όποιων μεταρρυθμιστικών διευθετήσεων και παρεμβάσεων με μια δημοκρατική μετασχηματιστική δυναμική.

Για τη σύγχρονη ριζοσπαστική αριστερά, ενώ όλα τα παραπάνω, με δεδομένους τους πολιτικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς κ.ά. συσχετισμούς φαίνονται μεγάλα και ίσως ανυπέρβλητα ζητήματα, η ίδια η κρίση φωτίζει εκείνες τις αντιθέσεις και αντιφάσεις, οι οποίες ίσως να αποτελούν δύναμη το στρατηγικό της συγκριτικό πλεονέκτημα. Τούτο φυσικά υπό την προϋπόθεση ότι η αριστερά αυτή εξακολουθεί να αναζητεί μετασχηματιστικές κοινωνικές και δημοκρατικές διεξόδους.

Πιο συγκεκριμένα, η κρίση έφερε στο προσκήνιο με emphaticό και δραματικό τρόπο τις θεωρητικές και καταστατικές αρχές της της θεμελίωση της Αριστεράς του 21^{ου} αιώνα. Αρχές και θεωρητικές αφετηρίες που πέρα από αναγνώριση του τέλους της σοσιαλδημοκρατικής μεταρρυθμιστικής λογικής και το ιστορικό αδιέξοδο της πολυλενινιστικής παράδοσης στηρίζονται στον τρισδιάστατο των βασικών ιστορικών αντιθέσεων. Πράγματι η κρίση με γλαφυρό τρόπο δείχνει τη σημασία αλλά και την αλληλοσύνδεση τριών αντιθέσεων: της αντίθεσης κεφαλαίου-εργασίας, των αντιθέσεων που γεννά η πατριαρχία, αλλά βεβαίως και της αντίθεσης ανάμεσα στον άνθρωπο και το περιβάλλον.

Η κρίση υπογράμμισε και υπογραμμίζει: α) την πρεκαριοποίηση των εργαζομένων, την προλεταριοποίηση του πάλε ποτέ εύπορου και με κύρος στρώματος των ελεύθερων επαγγελματιών,

β) το γεγονός ότι οι γυναίκες εργαζόμενες αποτελούν την πλειονότητα όσων απασχολούνται στην πρώτη γραμμή (νοσοκομεία, τρόφιμα, φροντίδα στο σπίτι) ενώ ταυτόχρονα τα φαι-

νόμενα ενδοοικογενειακής βίας πληθαίνουν και γ) τη σύνδεση της καπιταλιστικής λογικής με την περιβαλλοντική κρίση.

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η Δημοκρατία σήμερα δεν μπορεί να περιορίζεται στην υπεράσπιση των κεκτημένων της μεταπολεμικής περιόδου και στην τυπική-επιδημική διευθέτηση των παραπάνω αντιθέσεων. Με άλλα λόγια η κρίση επιβεβαιώνει την άποψη της αριστεράς ότι η δημοκρατία είναι δυνάμει παραγωγική δύναμη, που εντάσσεται στην στρατηγική της για κοινωνικό μετασχηματισμό. Ως εκ τούτου αποτελεί το υποχρεωτικό καταπίστευμα για τη στρατηγική της, περισσότερο από ποτέ.

Η κρίση έδειξε στην αριστερά ότι δεν μπορεί να καλύπτεται πλέον στρατηγικά από την εδώ και δεκαετίες απόφαση ότι «ο σοσιαλισμός είτε θα είναι δημοκρατικός ή δεν θα υπάρξει» και το γενικόλογό πρόταγμα «σοσιαλισμός με δημοκρατία και ελευθερία». Γιατί οι αντιφάσεις και η ένταση της τρέχουσας κρίσης σε συνδυασμό με τα τραγικά αποτελέσματα των επιλογών των νεοφιλελεύθερων δεκαετιών, που προηγήθηκαν, τεκμηριώνουν την πεποίθηση ότι η «δημοκρατία ή θα είναι σοσιαλιστική ή δεν θα υπάρξει».

